

*Babayev Turqan Xəlil oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: turqan72@mail.ru
© Babayev T.X., 2021*

UOT - 332.342.2

MAKROİQTİSADI TƏHLİL VƏ İQTİSADI ARTIMIN PROQNOZLAŞDIRILMASI

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - müasir dövrdə Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın formalaşması digər məsələlərlə yanaşı, makroiqtisadi təhlil məsələlərindəki aktuallığını ifadə edir. Belə ki, mövcud şəraitdə dövlətin makroiqtisadi tarazlığının sabit inkişafında rolunun lazımı səviyyədə qiymətləndirilməsi də zəruri məsələlərdən hesab olunur.

Tədqiqatın metodologiyası- sistemli və kompleks yanaşma, müqayisəli təhlillərdən, həmçinin müasir dövrdə makroiqtisadi təhlil üzrə iqtisadi tarazlığa-“ex-ante” təhlil kateqoriyası üzrə metodoloji yanaşmalar və üsullardan ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – tədqiqatda verilmiş materiallardan və əldə olunmuş nəticələrdən Azərbaycanın milli iqtisadiyyatında makroiqtisadi modellərin qurulması üzrə sistemli tədbirlərin, kompleks yanaşmaların hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri – cari təsərrüfat konyukturasının və iqtisadi siyasətin spesifikliyinin artdığı, iqtisadi inteqrasiyanın genişləndiyi bir şəraitdə ümumi iqtisadi tarazlığın sabit qalması və dinamik inkişafı üzrə təsirli mexanizmlərin, tövsiyə və təkliflərin hazırlanmasıdır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – tədqiqat işində vahid nemətlər bazarında bərabər tarazlığın bütün bazarlarda tarazlığa uyğun olmasının mövcud problemləri istiqamətində əsaslı araşdırmalar aparılmış, qısa və uzunmüddətli iqtisadi artıma nail olunması kimi mühüm problemlər və onların mahiyyəti açıqlanmışdır. Makroiqtisadi təhlil üsulları sistemli şəkildə tədqiq olunmuş və iqtisadi tarazlıq proseslərində onların strateji əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: makroiqtisadiyyat, qanunvericilik bazası, investisiya, prioritet istiqamətlər, iqtisadi artım, tənzimləmə siyasəti, regional iqtisadiyyat, milli iqtisadiyyat.

G İ R İ Ş

Azərbaycanda bazar münasibətlərinin formalaşması şəraitində dövlət tənzimləməsi və idarəetməsi funksiyaları əsasən, makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanması, ölkədə işgüzar mühitin təkmilləşdirilməsi və sərbəst rəqabətin təmin olunması, yerli və xarici investisiyalar üçün əlverişli şərait yaradılması istiqamətlərində həyata keçirilir. İqtisadi konyuktura və proseslər çoxlu sayda müxtəlif amillərin təsiri ilə şərtlənir. Mikroiqtisadi sistemlərdən fərqli olaraq, burada riyazi mənada ciddi funksional asılılığın olması mümkün deyildir. Deməli, makroiqtisadi problemlərdən irəli gələn konkret vəzifələrin həlli yollarının müəyyənləşdirilib dövlətin iqtisadi siyasəti səviyyəsində ardıcılıqla həyata keçirilməsi, şübhəsiz, ölkədə tarazlı tənzimlənmiş inkişaf sayəsində optimal məşğulluq, normal inkişaf templəri və nəzarətdə saxlanılan inflyasiyanı təmin etmək imkanları yarada bilər. Makroiqtisadi təhlil prosesində iqtisadi

sadi nəzəriyyədə tətbiq olunan elmi abstraksiya, müqayisəli məntiq və tarixi ardıcılıq, analiz və sintez, pozitiv və normativ, riyazi-iqtisadi metodlardan yeri gəldikcə istifadə olunur. Eyni zamanda bu metod və yanaşma üsullarının makroiqtisadiyyatın mahiyyətindən irəli gələn özünəməxsus cəhətlərinin nəzərə alınması tələb olunur. Həmin özünəməxsus cəhətlər sırasında, ilk növbədə makroiqtisadiyyatın ümumiləşdirici göstəricilərə əsaslanması və ölkənin çoxsahəli təsərrüfat həyatının bütün bir tam halında, habelə qarşılıqlı tarazlıq prinsipləri təməlinə fəaliyyət göstərməsi həlledici əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan iqtisadiyyatı qlobal böhranı kifayət qədər hazırlıqlı qarşılıqlı, böhran dövründə investisiya risklərinin yüksək olmasına, qonşu ölkələrdəki devalvasiya dalğasının təsirinə baxmayaraq, beynəlxalq investisiya mövqeyindəki xalis profisit və manatın məzənnəsinin sabitliyi qorunmuşdur. Bu, böhrandan öncəki dövrdə ölkədə həyata keçirilmiş rəşional makroiqtisadi və monetar siyasət, yaradılmış valyuta ehtiyatları, maliyyə risklərinin qabaqlayıcı rejimdə idarə edilməsi sayəsində mümkün olmuşdur.

Makroiqtisadi təhlil

Qeyd etmək zəruridir ki, makroiqtisadi təhlildə iqtisadi subyektlərin qarşılıqlı əlaqə və təsiri müxtəlif modellər vasitəsilə aydınlaşdırılır. Real gerçəkliyin və iqtisadi proseslərin formal ifadəsi olan müxtəlif modellər, hadisələrin mühüm olmayan cəhətlərini nəzərə almıyaraq, əsas diqqəti iqtisadi əlaqələrin mahiyyətinə yönəldir.

Makroiqtisadi modellərdə iqtisadi sistemin həm endogen, həm də ona kənardan təsir göstərən xarici ekzogen amillərin qarşılıqlı əlaqələri öz əksini tapır. Ölkənin konkret vəziyyəti və şəraitdən asılı olaraq, müxtəlif makroiqtisadi modellərin məqsədi baş verən konyuktura və meyillər əsasında iqtisadi-sosial inkişafın ümumi qanunauyğunluqlarını təhlil edib aydınlaşdırmaq, bu inkişafın gələcək perspektivlərini müəyyənləşdirməkdir.

Müxtəlif ekzoqen təsirlər nəticəsində makroiqtisadi göstəricilərin qiymət səviyyəsinin kəmiyyətcə deyil, onun artması və ya azalmasını müəyyən etməklə kifayətlənməli oluruq. Makroiqtisadiyyatın fundamental problemlərindən olan məcmu tələblə məcmu təklifin tarazlığı belə çətinliklərlə bağlıdır. Məcmu tələb və təklifin əsas determinantı, onlara təsir edən əsas amil qiymət miqyasıdır və bu asılılıqlar uyğun olaraq məcmu tələb və təklif əyrilərində öz əksini tapır. Bu əyrilərin kəsişmə nöqtəsinə uyğun qiymət səviyyəsi tarazlıq qiymət səviyyəsidir. Lakin müəyyən qiymət səviyyəsində nemətlərin tələb və təklif həcminə fərqli digər determinantlar da təsir edir. Məcmu tələb və təklif üçün qeyri-qiymət determinantları aşağıdakı amillərdir:

1. Məcmu tələb üçün:

- 1.1. İstehlakdan irəli gələn yerdəyişmələr (C);
- 1.2. İntestisiyalardan irəli gələn yerdəyişmələr (İ);
- 1.3. Dövlət xərclərindən irəli gələn yerdəyişmələr (G);
- 1.4 Xalis ixracatdan yaranan yerdəyişmələr (NE).

2. Məcmu təklif üçün:

- 2.2.Faydalı qazıntılardan irəli gələn yerdəyişmələr;
- 2.3.Kapitaldan irəli gələn yerdəyişmələr;
- 2.4.İşçi qüvvəsindən irəli gələn yerdəyişmələr;
- 2.5.Texnoloji biliklərdən irəli gələn yerdəyişmələr.

Bütün bu qeyri-qiymət determinantlarının təsiri ilə məcmu tələb və təklif əyriləri sağa və ya sola sürüşə bilər. Uyğun tarazlıq şərtləri hər bir determinantın dəyişməsinə dəqiq qiymətləndirməyə imkan vermir. Belə ki, yerdəyişmə zamanı yeni vəziyyətdə olan əyrilərin for-

AUDIT 2021, 4 (34), səh.70-78.

AUDIT 2021, 4 (34), pp. 70-78.

ması əvvəlkindən tamam fərqli şəkildə ola bilər. Bu yerdəyişmələr klassik riyazi mənada paralel sürüşmələr deyildir.

Makroiqtisadi təhlildə böyük rol oynamış Keyns nəzəriyyəsinə görə, onun adı ilə bağlı investisiya multiplikatoru iqtisadiyyatda müəyyən meylləri əks etdirən əmsalların cəminin tərs qiyməti kimi hesablanır.

Məsələn, əgər ailə təsərrüfatlarının və sahibkarlıq sektorunun qənaətə meyllikləri uyğun olaraq 0.04 və 0.08, vergilərin və mənfəətin ÜDM-də hissəsi uyğun olaraq 0.22 və 0.06 təşkil edirsə, onda ÜDM-nin investisiyanın artımına marjinal hədd meylliyi $1/(0,04+0,08+0,22+0,06)=1/0,4=2,5$ olacaqdır. Lakin bu meyllik əmsalının real qiyməti 2,5-dən böyük və ya kiçik ola bilər, çünki bu asılılığa təsir edən amillər dəyişə bilər. Belə amillər aşağıdakılardır:

1. ÜDM özünün potensial(təbii) səviyyəsinə çatmaya bilər, belə ki, onun real artımının proqnoz qiymətlərindən qabaq tam məşğulluq təmin olmuş olar;

2. Qiymət səviyyəsinin artması istehlakçıların investisiya xərclərinə mənfə təsir edə bilər, yəni o, məhsul almağa marağı azalda bilər;

3. İstehsalın təbii səviyyəsinin məcmu tələbdən artıqlığı şəraitində bankların faiz dərəcələrinin artması investisiya qoyuluşlarına marağı azalda bilər;

4. Ev təsərrüfatı və sahibkarlıq sektorlarında yığım və qənaətin, vergilərin, gəlirlərin dəyişmələrində əvvəlki vaxtda olan meyllər cari və gələcək dövrdə öz tendensiyasını saxlamaya bilər;

5. Ekzoqen təsirlər və əks-təsirlər nemətlər bazarında xərclərin artmasına və azalmasına gətirə bilər;

Bütün bu amillər multiplikatorun proqnoz qiymətinin onun real qiymətindən fərqli olmasına səbəb ola bilər. Hətta bütün amillərin birgə tarazlığı nəticəsində istehsal həcminin dəyişmə istiqaməti xərclərin dəyişmə istiqamətinin əksinə ola bilər. Beləliklə, makroiqtisadi təhlildə həm təsir edən amillər, həm də təsirə məruz qalan göstəricilər dövrü xüsusiyyətlidir.

Göstəricilərin dövrü xüsusiyyətliliyi bank faizinin dəyişməsi nəticəsində pul aqreqatlarının həcmnin zəruri olan dəyişməsinin proqnozlaşdırılmasında özünü göstərir.

Məsələn, əgər depozitin ümumi pulda həcmi, əhalinin özündə nağd pul saxlamaq əmsalı və bankların ehtiyatlarının əmsalı, uyğun olaraq, 0,1, 0,38 və 0,02-sə, onda depozit multiplikatoru $1/(0,1+0,38+0,02)=1/0,5=2$ kimi hesablanacaq.

Bu o deməkdir ki, əgər bank sistemində istiqrazların $F(n)$ pul vahidi həcmində alışı üçün açıq bazarın təşkili ilə bank sisteminin ehtiyatlarının $F(n)$ pul vahidi həcmində artırılması pul bazarında pul təklifini $2 * F(n)$ pul vahidi həcmində artırılmasına səbəb olacaqdır. Ehtiyatın ümumi pulun həcmindəki hissəsi dəyişməz qaldıqda əhalinin nağd pul və ya bankların ehtiyat saxlamaq meyllinin dəyişməsi ona gətirir ki, pul təklifinin real dəyişməsi onun proqnoz qiymətindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənəcəkdir. Bu, o hala uyğundur ki, bəzən dəyişmənin istiqamətini düzgün təyin edilməsinə baxmayaraq, dəyişmənin miqdarca tapılması qeyri-müəyyən qalır.

Cəmiyyətin tərəqqisinin və insanların həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasının əsas şərti sayılan iqtisadi artım tempi ilk baxışda başa düşülən olsa da, təəssüf ki, mütəxəssislər arasında bu ideyanın həm tərəfdarları, həm də əleyhdarları olduğu kimi neytral mövqedə dayanaraq, inkişaf templərinin elə olduğu səviyyədə, yəni sıfır hədd çərçivəsində saxlanılmasını irəli sürənlər də vardır. İqtisadi artım modelləri, real iqtisadiyyatın sadələşdirilmiş ifadəsi, yaxud formasıdır. Bu modellər vasitəsilə iqtisadçılar və siyasətçilər ölkənin makroiqtisadi həyatında baş verən müxtəlif istiqamətli mürəkkəb prosesləri təhlil edərək, mövcud reallıqları sadələşdirilmiş formada,

müəyyən model qurmaq əsasında ifadə edirlər. İqtisadi modelləri abstrakt mənada başa düşüb qəbul etmək doğru deyil. Ona görə ki, əslində heç bir model real iqtisadi konyukturamı tam dəqiqliyi ilə əks etdirə bilməz. Çünki canlı orqanizmi xatırladan, məcmu tələblə təklifin dəyişkənliyi əsasında formalaşan qiymət səviyyəsini və təkmil rəqabətlə bağlı ziddiyyətli vəziyyətin mürəkkəbliyini özündə əks etdirən iqtisadi artım modelləri, ən yaxşı halda iqtisadiyyatda gedən prosesləri uzunmüddətli dövr üçün aydınlaşdırırlar. Bu mənada, iqtisadi modellərin dəqiqliyi real iqtisadi konyukturada baş verən çoxcəhətli prosesləri tam əks etdirə bilməsi xalis nisbi və nəzəri-metodoloji xarakter daşıyır.

Qloballaşmanın genişləndiyi, beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşdiyi, inflyasiya, işsizlik problemlərinin kəskinləşdiyi müasir dövrdə iqtisadi modellər olmadan, ölkənin makroiqtisadi proseslərinin cari və perspektiv artım modellərini qurmadan keçinmək mümkün deyildir. Ona görə də regionun müxtəlif ölkələri, bir-birindən fərqli iqtisadi artım modellərindən, yaxud həmin modellərin müəyyən cəhətlərindən istifadə edirlər.

İqtisadi modelləri tərtib edib qurmaq və təsərrüfat həyatına tətbiq etmək üçün cəmiyyət miqyasında əmtəələrin, habelə xidmətlərin fasiləsiz axını şəraitində onların bir sistem halında həm xərclərini, həm də gəlirlərini müqayisə etmək lazımdır.

Bu tip inkişaf iki mərhələni əhatə edir. İlkin mərhələdə intensivləşmə istehsal amillərindən yalnız birinə aid edilir. Məsələn, istehsal prosesində əvvəllər tətbiq olunmuş əl əməyi avtomatlaşdırılır, yaxud robotlaşdırılır. Lakin buraxılan hər məhsul vahidinə sərf olunan digər amillər əvvəllər olduğu kimi qalır. Bu proses qismən intensivləşmə adlanır. İkinci mərhələdə isə istehsal proseslərinin digər amilləri də intensivləşdirildiyindən bu, tam intensivləşmə adlandırılır.

Real iqtisadi həyatda xalis ekstensiv, yaxud xalis intensiv geniş təkrar istehsal olmur. Bu amillər özünü daha çox qarışıq halda göstərərək özündə həm ekstensiv, həm də intensiv inkişaf ünsürlərini birləşdirmiş olur. Lakin ekstensiv və intensiv amillərin birləşdiyi bu qarışıq tipli təkrar istehsal prosesində hansı amillərin xüsusi çəkisi daha çoxdursa, bütövlükdə istehsalı həmin tipə aid etmək mümkündür.

İstehsal prosesində ekstensiv amillər üstünlük təşkil etdikdə bu məsrəfli istehsal, intensiv amillər üstünlük təşkil etdikdə isə resurs qoruyucu istehsal adlanır. Ona görə də iqtisadi artım templərini təhlil etdikdə üstün intensiv və üstün ekstensiv anlayışlarından istifadə olunur. İqtisadi inkişafın ekstensiv və intensiv tiplərinin qarşılıqlı əlaqə və təsirini aşağıdakı sxemdən görmək olar:

Fondtutumlu forma istehsal prosesləri gedişində tədricən burada tətbiq olunan canlı əməyin ixtisar olunub azaldığını əks etdirməklə yanaşı, eyni zamanda ümumi xərclərdə istehsal vasitələrinin payının artması, yaxud əməyin fondlarla silahlanmasının yüksəldilməsi ilə səciyyələnir.

İqtisadi artımın intensiv tipinin resursqoruyucu forması üçün istehsal prosesində eyni vaxtda hər məhsul vahidinə sərf olunmuş həm canlı əməyin, həm də istehsal əsas kapital payının qənaəti xarakterikdir. Fondaneutral forma iqtisadi artım prosesinin intensiv tipinin xüsusi hallardakı özünəməxsus cəhətlərini əks etdirərək, fondtutumlu və resursqoruyucu meyllər arasındakı ən optimal hədləri müəyyənləşdirməyə imkan yaradır.

Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi artımın intensiv tipinin bu üç meyl və formaları təsərrüfat həyatının inkişafının ayrı-ayrı mərhələlərində müstəqil sürətdə deyil, qarşılıqlı əlaqə, habelə bir-birinə təsir dairəsində fəaliyyət göstərmiş, göstərir, şübhəsiz ki, gələcəkdə də göstərəcəkdir. Doğrudur, iqtisadi inkişafın intensiv tipinin həyata keçirilməsinin müəyyən mərhələsində həmin meyllərdən birinin üstün rol oynaması mümkündür, lakin bu məsələnin

mahiyyətini dəyişdirmir.

İstənilən ölkənin qarşısına qoyduğu əsas vəzifələrdən biri iqtisadi artıma nail olmaq, onun stabil və optimal tempinin saxlanılmasını stimullaşdırmaqdır.

İqtisadi artım əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsi ilə müşayiət olunmaqla, əvvəlki dövrlə müqayisədə keyfiyyətə daha yaxşı, kəmiyyətə daha çox məhsulların istehsalı ilə səciyyələnir. Deməli, iqtisadi artım kəmiyyət və keyfiyyət amillərini özündə vəhdət halında əks etdirən bir prosesdir. Eyni zamanda, əgər məhsulların artımı həyat səviyyəsinin yüksəlməsi ilə müşayiət olunmursa, bunu iqtisadi artım adlandırmaq olmaz.

İqtisadi artım göstəricisi müsbət və mənfi, həmçinin sıfır da ola bilər. İqtisadiyyatda baş verən artım tempini dəqiq səciyyələndirmək üçün real ÜDM-in əhalinin hər nəfərinə düşən payının artım göstəricisindən istifadə edilir. Bu göstərici ölkə iqtisadiyyatının vəziyyətini daha düzgün əks etdirir. Ancaq bu göstərici də bütün hallarda etibarlı sayılmır. Məsələn, ölüm halları artdığı halda hər nəfərə düşən pay da arta bilər. Buna görə də iqtisadiyyatın vəziyyətini səciyyələndirən müxtəlif göstəricilərdən istifadə olunur.

İqtisadi artıma təsir edən amillərə üç aspektdə baxmaq olar:

1. Mütləq parametrlər.
2. Nisbi parametrlər.
3. Funksional asılılıq (istehsal amilləri ilə istehsalın həcmi arasında funksional asılılıq).

İqtisadi artımı təmin edən amillər aşağıdakılardır:

1. Təbii resursların kəmiyyəti və keyfiyyəti.
2. Əmək resurslarının kəmiyyəti və keyfiyyəti.
3. Əsas kapitalın həcmi.
4. Texnologiya.

Bu amillər təklif amilləri adlanır. Lakin bundan başqa iqtisadi artım tələb amillərindən də asılıdır. Belə ki, iqtisadi artımı təmin edən amillərdən biri də məcmu tələbdir. Digər tərəfdən bölgü amilləri və sahibkarlıq qabiliyyəti də iqtisadi artıma ciddi təsir göstərir.

Makroiqtisadi səviyyədə məhsulun istehsalı və artımı istehsal amillərinin qarşılıqlı təsiri sayəsində baş verir. Burada kəmiyyətə dəyişiklik olur. İstənilən istehsal amilinin artımı məhsulun kəmiyyətini artırır. İstehsal amillərini kəmiyyətə artırmadan da onların keyfiyyəti hesabına artıma nail olmaq mümkündür. Keyfiyyət tərəfdən yanaşdıqda burada istehsal amillərində baş verən keyfiyyət dəyişikliyi xarakterizə edilir. Bunun üçün nisbi göstəricilərdən istifadə edilir və iqtisadi artımın amili müəyyənləşdirilir. Bunlara aiddir:

1. Əməyin məhsuldarlığı.
2. Kapitalın məhsuldarlığı.
3. Torpağın məhsuldarlığı.

Bu göstəricilər iqtisadi artımı keyfiyyət cəhətdən səciyyələndirir.

İqtisadi artıma təsir edən amillərdən biri də texnoloji tərəqqidir. Texnoloji tərəqqinin iqtisadi artıma təsiri birbaşa deyil, dolayısı ilədir. İnnovasiya istehsal amillərində kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olur. Belə ki, daha mükəmməl texnologiyanın istehsalat təbiiq istehsal amillərindən qənaətlə istifadə etməyə imkan verir, bu isə artıma səbəb olur, istehsalın müsbət artım tempi yaranır. Bu, ona görə olur ki, resursların məhsuldarlığı yüksəlir, keyfiyyəti isə yaxşılaşır. İstehsal amillərindən səmərəli istifadə olunması isə ÜDM-in artmasına imkan yaradır. Beləliklə, innovasiya nəticəsində intensiv iqtisadi artım baş verir.

İdarəetmə bacarığı, istehsalın elmi təşkili də, yeniliklərin istehsalat təbiiq də iqtisadi artıma səbəb olur. Bunlara nail olmaq üçün isə insan kapitalının formalaşmasına investisiya

qoymaq lazımdır.

Həmçinin əsas kapitalla investisiya qoymaqla, onun strukturu və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına nail olmaqla iqtisadi artıma təsir göstərmək olar.

Sahələrarası balans adlanan a) maddi xərclər; b) son məhsul; c) xalis məhsul; ç) xalis məhsulun yenidən bölgüsü kimi 4 hissəni əhatə edir. Bu cədvəl elə qurulmuşdur ki, oradakı üfqi sıralardakı xərcləri şaquli sıralardakı son məhsula bölmək yolu ilə müxtəlif sahələrin ümumi daxili məhsul həcmindəki xüsusi çəkisini müəyyənləşdirmək mümkündür.

Tarixi və məntiqi ardıcılıq baxımından iqtisadi artım modelləri çoxsaylı olsa da, lakin əsasən aşağıdakı modellərdən daha çox istifadə edilmişdir: keynsi və neoklassik modellər. Lakin məlumdur ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində heç də həmişə belə olmur. Tarazlıq hər hansı bir anda pozula bilər. Çünki ev təsərrüfatı sektoru gəlirlərini tam xərcləməyərək yığıma üstünlük verir. Belə olduqda, özəl sektorun xərclərinin müəyyən hissəsi kreditlər hesabına həyata keçirilir. Bu meyl isə tələb edir ki, əhalidəki yığımla istehsalə yönəldilən sərmayə qoyuluşları arasında müəyyən bir tarazlıq, balans olsun. Keynsçi modeldə cəmiyyətin iqtisadi aktivlik həyatında iqtisadi tarazlığın təmin olunması üçün alıcıların məcmu tələbi həlledici amil kimi götürülür.

Bu modellərdə sübut olunur ki, tələblə investisiya qoyuluşları həcmində optimal variantın tapılması, nəticə etibarilə cəmiyyət miqyasında real milli gəliri artırır.

İqtisadi proseslərin vəziyyətinin xarakterizə olunmasında dominant məcmu tələb çıxış etsə də, uzunmüddətli iqtisadi artım istehsal imkanlarından asılı olur. Xüsusilə uzunmüddətli dövrdə:

- iqtisadiyyatın real sektorunun artım sürəti, həmçinin istifadə edilən əmək və kapital əhəmiyyətsiz dərəcədə dəyişir;
- iqtisadiyyatın real sektorunun artım sürəti ilə istifadə edilən kapital bir-birinə yaxındır, buna görə də kapitalın məhsuldarlığı (y/k) sabitdir;
- iqtisadiyyatın real sektorunun artım sürəti istifadə edilən əməyin artım sürətini üstələyir, buna görə də əmək məhsuldarlığı (y/l) artır;

Bu baxımdan iqtisadi artımın modelləşməsində əsas diqqət mərkəzində real sektor durur. Tədqiq olunan dövrdə statistik məlumatların müqayisəli təhlili göstərir ki, Beynəlxalq Valyuta Fondu Azərbaycan iqtisadiyyatının bu il 3 faiz artmasını proqnozlaşdırır ki, bu da əvvəlki proqnozları üstələyir və milli iqtisadiyyatda real milli gəlirin artmasını göstərir. Azərbaycanda iqtisadi artım tempi “Dünya iqtisadi icmalı”nda Orta Şərq və Mərkəzi Asiya üçün proqnozlaşdırılan 4,1 faizlik həddi üstələyib. Bunun əsas səbəbi yüksək sənayeləşmə tempindədir. Azərbaycanda ÜDM istehsalının 40,1 faizi sənayenin payına düşür ki, bu da orta dünya göstəricisi olan 24,8 faizdən əhəmiyyətli üstündür. Müqayisə üçün deyək ki, sənayenin ÜDM-də payı Mərkəzi Avropa və Baltik ölkələrində 27,2 faiz, Avrozonada 21,5 faiz və OECD ölkələrində isə 21,1 faizdir. Azərbaycanda sənayenin strukturunda da qeyri-neft sektorunun xüsusi çəkisi daha sürətlə artır. 2021-ci ilin ilk 9 ayında Azərbaycanda ÜDM-in artım tempi 6,2 faiz böyüyən qeyri-neft sektorunun drayverliyi ilə 4,8 faiz qeydə alınmışdır. 2021-ci ildə də Azərbaycanda manat sabitliyini qoruyur və inflyasiya (artan idxal qiymətlərinin təzyiqlərinə rəğmən) hədəf dahlizindədir. Böhran ilində requlyativ tətillər, istehlakçı hüquqlarının qorunması, dijitallaşmaya keçidin sürətləndirilməsi, maliyyə inklüzivliyinin artırılması, onlayn xidmət kanallarının təşviqi, maliyyə intizamının qorunması, kredit ekspansiyasının təşviqi və maliyyə dayanıqlılığına dəstək tədbirləri həyata keçirildi. Monetar yumşalma xüsusi qeyd oluna bilsə də, kredit faizləri hələ də yüksək qiymətləndirilir. Bank sektorunda kapital adekvatlığı və likvidlik göstəriciləri normativdən artıqdır, bankların göstəriciləri yaxşılaşır. Monetar siyasətin qısamüddətli dönmədə iqtisadi fəallığın və real sektorun canlanmasına daha çox töhfəsi, həmçinin monetar transmissiya gücünün artması arzuolunandır. Bunlar da makroiqtisadi sabitliyin qorunması üçün vacib şərtlərdədir.

Y E K U N

Dövlətin makroiqtisadi stabilləşmə üzrə həyata keçirdiyi məqsədyönlü siyasət tədbirləri sırasında təsərrüfat həyatının müxtəlif bölmə və sahələrinin tarazlığı problemlərinin həll olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Makroiqtisadi tarazlıq milli iqtisadiyyatın ümumiləşdirici göstəricilərinin bir-birindən asılılıq vəziyyətini və optimal nisbətlərini əks etdirir. Bu halda istehsal olunmuş məhsul və xidmətlər tam reallaşdırılır, tələblər isə ödənilir. Deməli, iqtisadi tarazlıq ideyası ölkənin nemətlər axını ilə pul axını hərəkətinin qarşılıqlı surətdə bir-birinə uyğunluğunu nəzərdə tutur.

Bazar iqtisadiyyatı həmişə tarazlı inkişafa meyli edir və onun müxtəlif sahələri arasında qarşılıqlı əlaqələr mübadilə yolu ilə həyata keçirilir. Makroiqtisadi tarazlığın təmin olunması üçün tək-cə bazarın daxili, özü-özünü tənzimləmək mexanizminin imkanlarından deyil, eyni zamanda dövlətin iqtisadiyyatı tənzimləməsi vasitələrindən də istifadə edilməsinin zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Şübhəsiz, makroiqtisadi tarazlıq ideyası mütləq mənada reallaşdırıla bilməsə də, lakin ölkənin təsərrüfat həyatında ona doğru irəliləyişə xidmət edən tədbirlər sisteminin dövlət siyasəti səviyyəsində həyata keçirilməsi zəruridir.

Makroiqtisadiyyat bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatını vahid təsərrüfat sistemi kimi təhlil etdiyindən, aydındır ki, bu mövqedən yanaşanda qiymət səviyyəsi, nemətlərə olan məcmu tələb və təklif bərabərliyi kifayət deyildir. Milli iqtisadiyyatın makroiqtisadi təhlili, yeni və ümumiləşdirilmiş göstəricilərdən və determinantlardan, habelə tədqiqat metodlarından istifadə olunmasını irəli sürmüşdür. Fikrimizcə, uzun müddətli iqtisadi artıma nail olunması istiqamətində aşağıdakılar həyata keçirilməlidir:

- əmək və kapitalın həcmində az dəyişiklərlə real milli gəlirin artım tempinə nail olmaq;
- fiskal siyasətin reallaşdırılması nəticəsində maliyyə təminatlarının yaxşılaşdırılması;
- real sektorda məhsuldarlığın stabil saxlanması.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Q.Mənkü. Ekonomiksin əsasları. Bakı, 2009.
2. A.P. İqtisadiyyat və iqtisadi siyasət. Bakı: Asiya, 2003, 216 s.
3. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: 2009.416 s.
4. Mahmudov C.İ. Biznes: əsasları, təşkili və idarə edilməsi. Bakı: Nurlan, 2011, 272s.
5. Nuriyev Ə.X. Regional inkişafın dövlət tənzimlənməsinin aktual məsələləri. Bakı: Elm, 2004, 224 s.
6. Д.Б.Лейнс. Общая теория занятости, процента и денег М, 2007.
7. К.Р.Макконелл, С.М.Брю. Экономика. М, 2007.
8. П.Э.Самуэльсон, В.Д.Нордхаус. Экономика. М, 2007.
9. Ефременко Н.В., Галицын Н.И. Государственное регулирование национальной экономики: реалии и проблемы. М: Аристей, 2013, 629с.
10. Винод Томас, М.Дайлоши. Качество роста. Москва 2001.
11. Dvorsky Sandra. Measuring Central Bank Independence in Selected Transition Countries. Focus on Transition, 2001
12. Edward Shapiro. Makroeconomic analysis. New York, 1970
13. www.economy.gov.az

*Бабаев Турган Халил оглы,
доктор философии по экономике, доцент,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: turqan72@mail.ru,
© Бабаев Т.Х., 2021*

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - в современное время, среди прочего, формирование национальной экономики Азербайджана актуальна в макроэкономическом анализе. Таким образом, в сложившейся ситуации необходимо на должном уровне оценить роль государства в устойчивом развитии макроэкономического равновесия.

Методология исследования состоит из системного и комплексного подхода, сравнительного анализа, а также методологических подходов и методов в категории «ex-ante» анализа в современном макроэкономическом равновесии.

Практическая значимость исследования - материалы, представленные в исследовании, и полученные результаты могут быть использованы при разработке системных мер, комплексных подходов к построению макроэкономических моделей в национальной экономике Азербайджана.

Результатами исследования являются разработка эффективных механизмов, рекомендаций и предложений по обеспечению стабильности общего экономического баланса и динамичного развития в текущей экономической ситуации и возрастающей специфики экономической политики, расширяющейся экономической интеграции.

Оригинальность и научная новизна исследования - в рамках исследования были проведены фундаментальные исследования существующих проблем равновесия на едином рынке товаров и соответствие их на всех рынках, выявлены важные проблемы и их суть, такие как достижение краткосрочного и долгосрочного экономического роста. Систематически изучены методы макроэкономического анализа и обосновано их стратегическое значение в процессах экономического равновесия.

Ключевые слова: макроэкономика, правовая база, инвестиции, приоритетные направления, экономический рост, политика регулирования, региональная экономика, национальная экономика.

*Turqan Khalil Babayev,
Ph.D. (Econ.), Associate Professor,
Baku Business University,
E-mail: turqan72@mail.ru
© T.Kh.Babayev, 2021*

MACROECONOMIC ANALYSIS AND ECONOMIC GROWTH FORECASTING

A B S T R A C T

The purpose of the research - the formation of the national economy nowadays in Azerbaijan reflects, among other issues, the urgency of macroeconomic analysis. Therefore, in the current situation, the role of the state in the sustainable development of macroeconomic balance should be evaluated at an appropriate level.

The methodology of the research consists of a systematic and complex approach, comparative analysis, as well as methodological approaches and methods for the economic balance of macroeconomic analysis in modern times - the category of "ex-ante" analysis.

The practical importance of the research - the materials provided in the study and the results obtained can be used in the development of systematic measures, comprehensive approaches to the creation of macroeconomic models in the national economy of Azerbaijan.

The results of the research are the stability of the overall economic balance in the current economic situation and the development of effective mechanisms, recommendations and proposals for dynamic development, the increased specificity of economic policy, the expansion of economic integration.

The originality and scientific novelty of the research - the research has done fundamental research on the current equilibrium problems in the single goods market in all markets, revealing the important problems and their essence, such as achieving short- and long-term economic growth. Macroeconomic analysis methods have been systematically examined and their strategic importance in economic equilibrium processes has been confirmed.

Keywords: macroeconomics, legal framework, investment, priority areas, economic growth, regulatory policy, regional economy, national economy.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
07.09.2021
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
16.09.2021
Çapa qəbul olunmuşdur: 24.09.2021*

*Дата поступления статьи в редак-
цию: 07.09.2021
Отправлено на повторную обра-
ботку: 16.09.2021
Принято к печати: 24.09.2021*

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 07.09.2021
Send for reprocessing: 16.09.2021
Accepted for publication: 24.09.2021*